

Олег Яценко,

ст. наук. співробітник НБУВ

БІОБІБЛІОГРАФІЯ В МИНУЛОМУ І ЇЇ СУЧАСНИЙ СТАН

Простежено окремі питання становлення і шляхи розвитку біобібліографічної інформації, її форми і зміст із найдавніших часів до наших днів; зв'язок біобібліографії з бібліографією впродовж усього часу їх існування; досліджено термінологічні поняття «біобібліографія» та «біобібліографічна інформація»; розглянуто її види, у тому числі сучасні варіації (персональні інтернет-сайти, біобібліографічні бази даних, авторитетні бази даних).

Ключові слова: бібліографія, біобібліографія, персональні сайти, біобібліографічні бази даних, авторитетні бази даних.

Мета статті – дослідити становлення і шляхи розвитку біобібліографічної інформації, її форм і змісту з найдавніших часів до наших днів; зв'язок біобібліографії з бібліографією; виникнення та особливості терміну біобібліографія; види біобібліографічних посібників; сучасні форми біобібліографічної інформації.

Зацікавленість інформацією про життя і праці учених, письменників, державних і громадських діячів, людей, що зробили відкриття, винаходи, подвиги, спостерігався повсякчас. Необхідно зазначити тісний зв'язок бібліографії і біобібліографії впродовж усього часу їх існування. Фахівці відмічають, що бібліографія за часів античності і середньовіччя існувала переважно як біобібліографія. К. Р. Сімон називав біобібліографічні словники письменників і учених «найстародавнішим різновидом бібліографії» [19, с. 66].

Першою біобібліографічною працею вважається каталог «Таблиці тих, хто прославився в усіх областях знання», складений Каллімахом (III ст. до н. е.) на основі фондів Александрійської бібліотеки. Описи в «Таблицях...» подавалися під іменами авторів з представленням біографічних відомостей про них. Російський фахівець М. М. Куфаєв, досліджуючи «Таблиці...», писав: «Варто підкреслити, що «Загальна бібліографія» будується у формі біобібліографії, це триває довгий час і переходить у нову історію бібліографії, в епоху друкованої книги» [11, с. 20]. Приклади

бібліографічних праць Стародавньої Греції біобібліографічного характеру наведені у статтях Ю. С. Перцовіча [13] і Б. А. Семеновкера [17]. Вони звертають увагу на біобібліографічні дослідження Діонісія Галікарнаського (кінець I ст. до н. е.), Діогена Лаертського (III ст.) та ін. Ю. С. Перцовіч називав другу пісню «Ілліади» Гомера, що складається з переліку вождів еллінських кораблів, які оточили Трою, топонімічним і біографічним словником та найдавнішим «хто був хто» в доісторичній Елладі. Таким чином, він висував свій варіант хронологічного відліку виникнення біобібліографії в дописьмову добу [2, с. 39–40].

Щодо письмових джерел, К. Р. Сімон, характеризуючи першу автобіографічну персональну бібліографію Стародавнього Риму, писав: «У пошуках наближення до бібліографічних покажчиків ми повинні згадати про дві роботи знаменитого медика Галена (народився у Пергамі у 129 р. н. е., помер у Римі близько 199 р.), що був придворним лікарем імператорів Марка Аврелія, Люція Вера і Коммода...» [20, с. 34]. Гален уклав два списки «Про власні книги» і «Про порядок власних книг» – з тим, щоб йому не приписували чужих робіт, а також щоб допомогти читачеві відрізнити його праці від численних творів, що ходили під його ім'ям. К. Р. Сімон стверджує, що біобібліографічні словники письменників і учених були і в наступні століття переважаючим типом бібліографії і, як приклад, наводив «Книгу про церковних письменників» Іоанна Трїттенгемського (1494) ¹ [20].

Більш повну уяву про стан бібліографії Візантії надали дослідження Б. А. Семеновкера. Ним встановлено, що і вона носила біобібліографічний характер. До такого висновку він прийшов, вивчаючи «Ономатологос» Ісихія Мілетського (VI ст.) [15], «Бібліотеку» Фотія (IX ст.) [14] і словник «Суду» (приблизно X ст.) [16].

Американський фахівець Р. Слокем відзначає, що біографічні словники – унікальний продукт мусульманської арабської культури. У своїй праці він посилається на авторитетний бібліографічний покажчик ісламських біографічних словників ², який цікавий ще і тим, що у ньому враховано роботи візантійських авторів [2, с. 40]. Увагу Б. А. Семеновкера привернуло інше джерело інформації про арабську культуру – біобібліографічний пам'ятник X ст. «Фіхріст» Ібн ан-Надіма (935–990). У

¹ *Trithemius, J. Liber scriptoribus ecclesiasticis* [Text] / [by Johannes Trithemius]. – Basel : Johann Amerbach, 1494. – 2o, 28 cm; [6], 140, [2] leaves.

² *Khalidi, T. Islamic biographical dictionaries* [Text] / Tarif Khalidi // *The Muslim World*. – Hanford, Conn., 1973. – Vol. 63. – P. 53–65.

своїй статті він наводить витримку з «Фіхріста»: «Це покажчик книг всіх народів, арабів і неарабів, арабською мовою, та їх наукових творів з відомостями про тих, хто їх написав, про класи їх авторів, їх походження, обставини народження, тривалість життя, час смерті, місцезнаходження їх міст, їх достоїнства і недоліки від виникнення кожної науки до нашого часу, тобто до 377 р. після хіджри»³ [18, с. 87]. Перелік творів представлено у «Фіхрісті» в систематичному порядку, є алфавітний допоміжний покажчик, у якому наведено 3428 імен авторів, державних діячів, персонажів творів і т. ін. В тематичних розділах списки книг розташовані в основному у хронологічному порядку. У праці Ібн ан-Надіма відображено роботи й біобібліографічного характеру, наприклад, книга Каріса аль-Мугані «Мистецтво співу, відомості про співаків і алфавітний перелік пісень, які вони співали» [2, с. 40–41].

Біобібліографічний характер ранніх бібліографічних праць був зумовлений тим, що рукописна книга, як правило, не мала єдиного оформлення титульного листа і описувалася за першими рядками тексту. Не завжди укладач бібліографічного покажчика знаходив на початку або в кінці книги ім'я автора, і йому доводилося встановлювати його, так само як і назву твору, місце і час написання. Найбільший внесок у дослідження історії західноєвропейської бібліографії з XI по XVIII ст. зробив К. Р. Сімон. Він відзначав: «Пануючий тип середньовічної бібліографії (біобібліографічний словник, матеріал в якому розташовано в хронологічному порядку) відпрацювався з достатньою визначеністю, і пізніші роботи не внесли до нього скільки-небудь істотних змін» [20, с. 57].

Як бачимо, довгий час бібліографія існувала в руслі біобібліографічних традицій. Проте у XVI–XVII ст. настає період їх поступового відособлення. Розквіт епохи Відродження, затвердження буржуазного способу виробництва викликали потребу в оперативному багатотиражному книгодрукуванні. У книгах з'являються титульні листи з необхідними даними. Все це привело до розвитку бібліографічної діяльності. Виникає методика складання точніших описів, бібліографія вимушена відмовитися від хронологічного розташування матеріалу, вводиться його систематизація.

У бібліографії зароджуються три напрями: бібліофільське, книгознавче і реєстраційне. Перше значною мірою виникло завдяки захопленню знаті збиранням особистих книжкових колекцій. Особливу цінність представляли рукописи, рідкісні друкарські видання.

³ Хіджра – початок мусульманського літочислення (16 липня 622 р.), тобто в X ст. за григоріанським календарем.

У бібліофільському напрямі XIX–XX ст. бере початок англо-американська школа «аналітичної» (analytical), або описової бібліографії [24]. Оскільки в окремих примірниках були різночитання, доводилося аналізувати, звіряти їх тексти. Таким чином виник другий – книгознавчий напрямок.

Призначення третього напрямку – складання бібліографічних посібників різних видів. Сформувавшись у XIX–XX ст. він переконливо утвердив своє значення, утворивши багатоскладову диференційовану систему. Але у XIV–XVII ст. на методиці підготовки бібліографічних покажчиків ще позначався вплив біобібліографічних традицій. Зразком «реєстраційної» бібліографії того часу визнана «Загальна бібліотека, або Найповніший каталог всіх писань трьома мовами: латинською, грецькою і єврейською...»⁴ Конрада Геснера [20, с. 114–127]. У першому томі подано перелік друкарських і рукописних книг вже не за хронологією, а за алфавітом авторів. Укладач зібрав інформацію про 15 тис. книг, що належать перу 3 тис. авторів, про кожного з яких, як і раніше, подано біографічні дані. Останнє дозволило Р. Слокему при роботі над сучасним зведенням біографічних словників зафіксувати працю К. Геснера як біобібліографічний словник [2, с. 44].

Терміни «біобібліографія» і «біобібліографічний словник» з'явилися значно пізніше, ніж довідкові видання даного типу. На титульних листах видань XVIII ст. можна побачити підзаголовки «Життя і праці», «Життя і твори». Вихід у Лейпцігу в 1732 р. чотиритомного «Словника вчених людей...» Х. Г. Йохера, перевиданого в 1750–1751 рр.⁵, послужив поштовхом до публікації різних загальних «біографічних», «історичних», «історичних і біобібліографічних», «критико-біографічних» і т. п. словників в Англії⁶, Німеччині⁷, Франції⁸ та інших країнах. У Росії протягом 1790–

⁴ *Gesner, C. Bibliotheca universalis seu catalogus omnium scriptorum locupletissimus in tribus linguis, Graeca, Latina et Hebraica etc.* [Text] / Conrad Gesner. – Zürich, 1545–1555. – Bd. 1–4.

⁵ *Jöcher, Ch. G. Allgemeines Gelehrten-Lexicon...* [Text] / Christian Gottlieb Jöcher. – Leipzig, 1750–1751. – Bd. 1–4.

⁶ *British biography* [Text] : or, an accurate and impartial account of the lives and writings of eminent persons, in Great Britain and Ireland; from Wickliff, who begun the Reformation / by his writings, to the present time. – London : s. n., 1766–1772. – Vol. 1–7.

⁷ *Meiling, J. M. Leben und Schriften versterbenen Gelehrten...* [Text] / J. M. Meiling. – 1756.

⁸ *Ordre chronologique des deuils de cour, avec un précis de la vie et des ouvrages des*

1798 pp. був виданий «Словник історичний, або Скорочена бібліотека, що містить в собі життя і діяння...»⁹. «Словник...» – результат переробки принаймні двох французьких джерел – «Історичного словника...» Ж. Б. Л'Адвоката¹⁰, що мав у назві визначення «бібліографічний», і «Нового історичного словника...» Л. М. Шодона¹¹.

Термін «біобібліографія» у назвах словників почав використовуватися у другій половині XVIII ст. Так, у «Показчику біографічних словників...» Р. Слокема¹² відмічено виданий у Німеччині в 1792 р. «Біо- і бібліографічний словник» Г. Е. Вальдау¹³. У XIX ст. цей термін набув широкого поширення в Європі.

У Росії термін «біобібліографічний словник» вперше було вжито у 1892 р.¹⁴ В академічних словниках російської мови, що видані до XVIII ст., він відсутній [21; 22].

Зародившись ще в першій половині XIX ст., українська біобібліографія довго залишалася в первісному стані. Інтерес читачів до діячів української культури задовольнявся, головним чином, за допомогою так званих загальноросійських словників¹⁵. Вони містили, зокрема, відомості і про auteurs qui sont morts dans le cours de l'année... [Text]. – Paris : Moreau, 1764–1766. – Vol. 1–3.

⁹ Словарь исторический или сокращенная библиотека... [Текст] : перевод с фр. Ист. сл. : в 14 ч. – М. : унив. тип. у В. Огорокова, 1790–1798.

¹⁰ *L'Advokat, J. B.* Dictionnaire historique et bibliographique portatif... [Text] / J. B. L'Advokat. – Nouv. ed. – Paris, 1777. – Vol. 1–3.

¹¹ *Chaudon, L. M.* Nouveau dictionnaire historique portatif, ou histoire abrégée de tous les hommes qui se fait un non par des vertus, des forfaits [Text] / L. M. Chaudon. – Amsterdam, 1766. – Vol. 1–67; ed. 1789 Vol. 1–9.

¹² *Slocum, R. B.* Biographical dictionaries and related works: an international bibliography of collective biographies [Text] / Robert B. Slocum. – Detroit : Gale Research Co, 1967.

¹³ *Waldau, G. E.* Thesaurus bio- et bibliographicus [Text] / G. E. Waldau. – Chemnicii, [1792]. – XXXI, 303 p.

¹⁴ *Титов, А. А.* Материалы для биобиблиографического словаря [Текст] : Словарь писателей духовного и светского чина Костромской губернии : по рукописи М. Я. Диева / А. А. Титов. – М., 1892. – 44 с.

¹⁵ *Бантыш-Каменский, Д. Н.* Словарь достопамятных людей Русской земли... [Text] / сост. Дмитрием Бантыш-Каменским ; изд. Александром Ширяевым. – М. ; СПб., 1836–1847. – 8 ч.; *Болховитинов, Е. А.* Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина грекороссийской церкви [Text] / Е. А. Болховитинов. – 2-е изд. – СПб., 1827. – 2 т.; *Болховитинов, Е. А.* Словарь русских светских писателей, соотечественников и чужестранцев, писавших в России, служащий дополнением к Словарю писателей духовного чина, составленному

українських письменників, учених, відомих людей [9, с. 184]. Ситуація змінилася у кінці XIX на початку XX ст., коли світ побачили біобібліографічні праці М. Ф. Комарова¹⁶, В. С. Іконникова¹⁷, Д. І. Багалія¹⁸, І. Є. Левицького¹⁹, І. Ф. Павловського²⁰ та ін.

Незважаючи на те що видані праці за змістом були біобібліографічними, термін «біобібліографія» у назві вперше в Україні було використано А. Лейтесом і М. Яшеком у показчику «Десять років української літератури (1917–1927)»²¹.

З появою поняття «біобібліографія», «біобібліографічна інформація» почалися і термінологічні дискусії навколо них, зокрема про зв'язок їх із бібліографією. Загальновизнано, що біобібліографічна інформація –

митрополитом Евгением / Е. А. Болховитинов. – М. : изд. И. Снегирева, 1838. – Т. 1 : от А до Г. – 367, [9] с.; *Болховитинов, Е. А.* Словарь русских светских писателей, соотечественников и чужестранцев, писавших в России, сочинение митрополита Евгения / Е. А. Болховитинов. – М. : Москвитянин, 1845. – 2 т. и др.

¹⁶ *Комаров, М.* Бібліографічний показчик нової української літератури (1798–1883 р.) [Текст] / М. Комаров. – К., 1883. – 74 с.

¹⁷ Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. Университета св. Владимира (1834–1884) [Текст] / сост. и изд. под ред. ординарного проф. В. С. Иконникова. – К., 1884. – XXXV, 816 с., 11 с.

¹⁸ Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) [Текст]. – Х., 1908. – VIII, 168, 390, XII с., 15 л. портр.; Медицинский факультет Харьковского университета за первые 100 лет существования (1805–1905) [Текст]. – Х., 1905–1906. – VI, 472, 314, XVI с., 26 л. портр.; Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет существования (1805–1905) [Текст]. – Х., 1908. – VI, 358, 248, XVI с., 18 л. портр.; Юридический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) [Текст]. – Х., 1908. – VIII, 310, IV с.

¹⁹ *Левицкий, И. Е.* Прикарпатська Русь в XIX-м веке в биографиях и портретах ее деятелей с увзгляднением замечательных людей, которых 1772 р. застав при жизни [Текст] / И. Е. Левицкий. – Л., 1898–1901. – Т. 1, вып. 1–4. – 224 с.

²⁰ *Павловский, И. Ф.* Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века [Текст] / И. Ф. Павловский. – Полтава, 1912. – VI, 239 с., портр.; *Павловский, И. Ф.* Первое дополнение к «Краткому биографическому словарю ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» [Текст] / И. Ф. Павловский. – Полтава, 1913. – 88 с., портр.

²¹ *Лейтес, А.* Десять років української літератури (1917–1927) [Текст] / А. Лейтес, М. Яшек ; за заг. ред. С. Пилипенка. – Х. : Держвидав України, 1928. – Т. 1 : Біо-бібліографічний. – XVI, 672 с.

частина бібліографічної інформації. Специфіка ж полягає у тому, що в ній поєднуються біографічні і бібліографічні дані. Проте, якщо в області бібліографічної інформації, особливо в класифікації бібліографічних посібників, прийнята досить чітка термінологія, то у ділянці біобібліографії цього немає. Є визначення окремих, розрізнених термінів, а не їх системи. Для підтвердження цього звернемося до визначень окремих термінів, що подають фахівці, а також відображені в стандартах. Найкраще ця проблема досліджена Л. С. Мандельштам. На її думку, «в біобібліографії поєднуються біографічні і бібліографічні дані, суттєві для вивчення діяльності певних осіб і їх ролі в історії суспільства, в історії тієї або іншої країни або наукової дисципліни» [12, с. 41]. Далі автор говорить про необхідність «...добитися повної домовленості про зміст поняття «біобібліографія», про її завдання, її об'єм і її співвідношення з бібліографією, з одного боку, і з історичними дисциплінами, – з іншої» [12, с. 45]. Вона ж запропонувала «...розробити типи найбільш необхідних біобібліографічних видань, виходячи з потреби у них учених, бібліографів, редакторів, а також широкого кола читачів» [12, с. 46].

Спробу реалізувати ці положення ми знаходимо в доповіді про біобібліографію І. М. Кауфмана, зроблену ним на Всесоюзній конференції з бібліографії у 1959 р. [7]. Але чіткого і вичерпного визначення біобібліографії у працях І. М. Кауфмана також немає. Найбільш узагальнено сформульовано поняття «біобібліографія» Г. Г. Кричевським: «Біобібліографія, персональна бібліографія, вид бібліографії, в якому інформація про твори друку поєднано з біографічними відомостями про їх авторів і літературу, присвячену їм. Ця інформація реалізується, як правило, у формі біобібліографічних словників і покажчиків» [10]. Енциклопедія сучасної України розкриває термін «біобібліографія» як «довідкові видання, в яких поєднуються біографічні та бібліографічні відомості про певну особу. Найпоширеніші види біобібліографії: біобібліографічні словники, довідники й персональні покажчики» [6]. У «Словнику книгознавчих термінів» Є. І. Шамуріна є визначення «біобібліографія», «біобібліографічний словник» і «біографічний словник» [23, с. 37]. Під «біобібліографією» Є. І. Шамурін розумів «бібліографію, що поєднує короткі біографічні відомості про осіб з указанням основної літератури про них, і як правило, їх творів», під «біобібліографічним словником» – «...біобібліографію, розташовану в алфавіті імен біобібліографованих осіб», а «біографічним словником» – «...збірка життєписів, розташованих в алфавіті імен біографованих осіб». К. Р. Сімон обмежився визначенням поняття «біобібліографічний словник

діячів науки і літератури» [19, с. 66]. ДЕСТ 16448–70 «Бібліографія. Терміни і визначення» поняття «біобібліографічний словник» розкриває як «...посібник, що містить списки творів декількох осіб, літературу про них, а також біографічні відомості про цих осіб» [3]. У ДЕСТі 7.0–77 «Бібліографія. Терміни і визначення» і ДЕСТі 7.0–84 «Бібліографічна діяльність. Основні терміни і визначення» поняття «біобібліографічний словник» не включено. Визначення «біобібліографічний покажчик» і в першому і в другому співпадають [4; 5].

У працях зарубіжних фахівців також не спостерігається єдина система біобібліографічної термінології. Подаються визначення лише окремих термінів. У «Короткому оксфордському словнику англійської мови...» термін «біобібліографічний» (biobibliographical) представлено як такий, що «має справу з життям і творами автора» [27, с. 180]. Американський учений-бібліограф Уебстер термін «біобібліографія» (bio-bibliography) трактує як – «бібліографія з біографічними нотатками про автора або перерахованих авторів», або «як коротка біографія, що містить бібліографію» [30, с. 218]. Відомий чеський бібліографознавець Й. Кабрт розуміє «біобібліографію» як «літературний посібник, який містить життєписи і бібліографічні відомості: бібліографічний список, бібліографічний огляд літературної діяльності даної особи і літературні дослідження про нього» [25, с. 50]. В усіх сучасних відомих зарубіжних довідково-бібліографічних виданнях є розділи «Біографічні словники», але визначення біобібліографії, як правило, в них немає. За визначенням Л.-Н. Мальклес, біографічні словники – це видання, що «описують життя, аналізують діяльність або праці ілюстрованих персон» [26, с. 180].

У німецькому «Керівництві з бібліографічних довідників» В. Тотока і Р. Вейтцеля у розділі «Загальні біографічні словники» відмічено, що до бібліографічних праць цінним доповненням служать загальні біографічні словники, тобто зібрання життєписів. Разом з біографічними даними вони містять численні бібліографічні відомості [28, с. 370]. Але не біографічні словники укладачі «Керівництва...» відносять до біобібліографії. На їхню думку, «на грані між бібліографією і біографічними словниками стоїть персональна бібліографія, яка, при відмові від власне біографічного матеріалу, обмежується бібліографічними відомостями. Суб'єктивна персональна бібліографія включає праці того або іншого автора, об'єктивна персональна бібліографія – літературу про нього. Останній різновид називається біобібліографією або бібліографією» [28, с. 371]. При цьому покажчики

імен, що згадуються в біографічних словниках і збірках біографій не можна, як вони вважають, позначати терміном «біобібліографія».

Підсумовуючи дискусію з визначення біобібліографічної термінології, ми ще раз повинні констатувати відсутність системи термінів та однозначного їх визначення.

* * *

Сьогодні біобібліографічну інформацію характеризує різноманіття форм. Це – біобібліографічні покажчики, авторські покажчики, що розміщені у біографічних і біобібліографічних словниках; переліки біобібліографічних посібників різного виду: словники псевдонімів і анонімів, збірки біографій і життєписів, родовідні книги, некрополі, політико-економічні довідники країн світу з біографічними розділами у них, словники портретів, каталоги художніх виставок, календарі пам'ятних дат і т. п.

Велику групу біобібліографічних посібників складають біографічні і біобібліографічні словники, а також біобібліографічні покажчики. Розмежувати ці типи посібників важко, тому що в їх назвах частіше уживається термін «біографічний» ніж «біобібліографічний».

Особливо складно встановити межу між «біобібліографічним словником» і «біобібліографічним покажчиком», в яких можуть бути і біографічні і бібліографічні відомості, згруповані за алфавітом. Відмінність тут можна провести умовно, залежно від мети складання посібників. У біобібліографічних словниках, очевидно, повинен переважати біографічний матеріал, а бібліографічні дані супроводжувати його. Призначення біобібліографічного покажчика – інформування про бібліографічні дані. Біографічні відомості у ньому повинні бути лаконічними, а можуть і зовсім бути відсутніми. У біобібліографічному покажчику М. Арніма «Міжнародна персональна бібіографія»²² біографічні довідки найкоротші, головну увагу присвячено спискам праць врахованих персон. За тим же принципом готується шоквартальний бюлетень «Покажчик біографій»²³, в якому реєструється біографічна література, книги і статті, присвячені різним особам, а біографічні дані дуже короткі. З українських видань, підготовлених за таким правилом, можна відмітити перший біобібліографічний том «Десять років української

²² Internationale Personalsbibliographie, 1800–1986 [Text] / begr. von Max Arnim ; fortgef. von Franz Hodes. – Stuttgart : Hiersemann, 1952–1987.

²³ Biography index [Text]. – New York, 1947–.

літератури (1917–1927)»²⁴ А. Лейтеса і М. Яшека та 5-томний біобібліографічний словник «Українські письменники»²⁵.

За час існування біографічних і біобібліографічних словників склалася їх диференційована система. За цільовим призначенням вони можуть бути загальні (або універсальні з тематики, укладаються для пошукових потреб, наприклад великі багатотомні національні біографічні словники) та спеціальні (галузеві, призначені для окремих груп читачів). За змістом поділяються на універсальні, галузеві, тематичні. І універсальні і галузеві біобібліографічні словники складаються з урахуванням деяких спеціальних ознак: статі (наприклад, біографічні словники жінок), приналежності до партії, професії, релігії, національності, дефектологічних ознак (сліпих) і т. п. За функціонально-цільовою ознакою або хронологічними рамками вони можуть бути ретроспективними (інформація про померлих осіб) і поточними (біографічні дані про сучасників). Ретроспективні біобібліографічні словники іноді мають поточне продовження, а на основі поточних біобібліографічних словників часто створюються ретроспективні зведення. Чіткої грані між цими двома типами словників немає. За кількістю поданих осіб розрізняють персональні та групові. За повнотою охоплення творів друку – абсолютні і вибіркові. За територіальною ознакою вони можуть бути міжнародні (всесвітні або стосуватися діячів одного континенту, регіону, наприклад, арабських країн Азії та Африки), загальнодержавні (національні), краєзнавчі (словники місцевих діячів). За способом групування матеріалу – алфавітні, хронологічні, систематичні.

Біобібліографічні словники важко систематизувати за однією з вищеперелічених ознак. Їх доводиться систематизувати за фасетно-блоковим принципом. Наприклад, видана у Франції «Загальна біографія» братів Мішо – всесвітня за охопленням, універсальна за змістом, ретроспективна за періодом включених до неї людей і т. д.

У ХХ ст. велика увага приділялася складанню довідників про сучасних діячів. Це не випадково. Про діячів минулого інформацію знаходити легше. Їм присвячено велике число різноманітних довідкових видань. Значно важче шукати інформацію про живих. При відборі імен для енциклопедій, об'ємних біографічних словників до них відносяться із зрозумілою

²⁴ Лейтес, А. Десять років української літератури (1917–1927) [Текст] / А. Лейтес, М. Яшек ; за заг. ред. С. Пилипенка. – Х. : Держвидав України, 1928. – Т. 1 : Біо-бібліографічний. – XVI, 672 с.

²⁵ Українські письменники : біобібліогр. покажчик / Ін-т літератури УРСР ; під ред. О. Білецького. – К., 1960–1965. – Т. 1–5.

обережністю і не завжди вважають бажаними включати в один ряд з іменами класиків. Ця проблема завжди виникала перед укладачами біобібліографічних словників. Відомий історик російської літератури, бібліограф С. А. Венгеров писав: «Я вважаю абсолютно не науковим вивчати літературу тільки в її значних представниках...». І далі: «Абсолютно неправильно думати, що саме великі люди завжди прокладають «нові шляхи»» [1, с. XIV]. В результаті С. А. Венгеров приходив до висновку, що «у цілому словник письменників і учених є реєстрація духовних сил країни, і саме коли число внесених до нього діячів велике, він дає міцну основу для визначення всякого роду висновків, для встановлення того, що з часів Кетле²⁶ в соціології відомо під ім'ям закону великих чисел» [1, с. XV]. Точку зору про необхідність включення в біографічні словники імен малопомітних сучасників підтримували в своїх працях фахівці в області бібліографії Л. С. Мандельштам [12] та І. М. Кауфман [8]. Ця проблема постає і перед укладачами енциклопедій, які, як правило, на одну третину є джерелами біобібліографічної інформації.

На сьогодні різними бібліотеками створено велику кількість біобібліографічних покажчиків і персональних баз даних, присвячених діячам науки, техніки, мистецтва, культури у зв'язку з їх пам'ятними ювілеями і датами. Персональні бібліографічні покажчики, бази даних і інтернет-сайти створюються нині також з метою рекламування діяльності фахівців, формування іміджу організацій, в яких вони працюють. Особливе місце належить краєзнавчим біобібліографічним виданням, мета яких – розширити уявлення про той чи інший край.

Одним із різновидів персоналій є авторитетні бази даних (БД). У зв'язку з необхідністю машинної обробки інформації найбільш гостро стає проблема уніфікації написання імен індивідуальних і колективних авторів, тобто створення авторитетних БД. Перед кожною країною стоїть завдання підготовки цих БД національних авторів з атрибуцією імен: вказівкою прізвища та імені автора, дат життя, галузі, в якій він працює; вченого ступеня та звання, якщо такі є. Відносно письменників повинно бути вказано хто він: драматург, прозаїк, поет. Передбачається, що заголовки бібліографічного опису в каталогах і бібліографічних посібниках будуть замінюватися авторитетними даними, у випадку розходження даних пріоритет надаватиметься останнім. Однією з перших цієї проблемою зайнялася Бібліотека конгресу у Вашингтоні (США). У 1976 р. був сформований масив

²⁶ Кетле Л. А. Ф. (Quetlet), 1796–1874 – бельгійський вчений, засновник сучасної статистики.

авторитетних даних із всесвітнім охопленням. З 1978 р. спеціальний відділ веде обробку ретроспективного масиву даних. На початку 80-х років XX ст. в систему MARC було занесено більше 500 тис. записів [2, с. 54].

Інформація в авторитетних БД ділиться на дві основні частини: заголовок авторитетного запису, представлений індивідуальним автором, і довідкова частина. Заголовок містить ім'я індивідуального автора і коротку біографічну довідку. Вказується також тематична спрямованість робіт, приналежність автора до країни, мова тексту оригіналу творів, відомості з формулювання посилальних записів від встановленої форми заголовка опису до іншого формулювання, що використовувалася раніше, менш поширена, альтернативна і т. д. Окрім того дані авторитетного запису включають список робіт автора [29].

Інститутом біографічних досліджень НБУВ останнє десятиріччя проводиться робота зі складання та наповнення електронної біобібліографічної БД «Персоналії». В основу структури БД було закладено формат UNIMARC / AUTHORITIES, який використовується для укладання авторитетних БД. До неї включаються два види відомостей: *біографічні* (стать, національність, інформація жива особа чи померла, дати життя, місце народження, смерті, поховання; інформація чим займалася людина, в яких ділянках мала досягнення; дані про нагороди, звання і т. п.) і *бібліографічні* (з яких джерел отримано інформацію). На сучасному етапі актуальним є включення до БД також повнотекстових (електронні повнотекстові документи: біографічні довідки, статті, розвідки тощо) та мультимедійних матеріалів (аудіо- та відеоматеріали: інтерв'ю, виступи, лекції, зустрічі і т. п.).

До електронної БД діячів української землі заносяться біобібліографічні матеріали про діячів, починаючи з історичної давнини українського народу й до нашого часу. За змістом БД має бути якомога ширшою: вона повинна охопити біографії: вчених всіх галузей знань, письменників та діячів освіти, як світських, так і духовних; громадських діячів; митців; діячів управління, починаючи від найдавнішої доби аж до сьогодення. БД має охоплювати не тільки українців у тісному розумінні цього поняття, але також росіян, поляків, євреїв та представників інших національностей, якщо вони народилися, жили й працювали на території, яку займає український народ (Українська держава, Галичина, Буковина, Угорська Русь, Кубань і т. д.).

Біобібліографічна БД мусить заповнити прогалину в нашій історичній літературі. Але це складне й відповідальне завдання, яке не під силу виконати одній людині. Тому для того, щоб скласти електронний масив такого типу,

постає необхідність у скоординованій праці багатьох наукових сил та громадськості.

До сьогодні не створено універсальної методики виробництва БД персоналій, що пов'язано зі складністю і новизною такої роботи, величезними часовими та фінансовими витратами на проведення досліджень, метою яких є пошук і аналіз матеріалу. Крім того, часто бібліотеки, виші, інші установи, що створюють БД, в які включено інформацію про одних і тих самих осіб, виходять із різних методичних принципів, діють ізольовано. Назріла необхідність у корпоративній роботі з формування БД даних персоналій, з урахуванням наявних наукових і практичних досягнень Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у цій ділянці.

Ми окреслили багатовіковий шлях становлення, розвитку бібліографії та біобібліографії: від виникнення рукописної, друкованої форм біобібліографічної інформації до формування біобібліографічних матеріалів у вигляді електронних БД. Біобібліографія, надавши початок бібліографії, з часом увійшла до неї як один із її розділів. Але не варто принижувати її бібліографічне значення. Підсумовуючи, треба зауважити, що майбутнє біобібліографічної інформації належить організації електронних біобібліографічних БД та координованого їх наповнення бібліотеками, зацікавленими установами, окремими дослідниками.

Список використаних джерел

1. Венгеров, С. А. Предварительный список русских писателей и ученых и первые о них справки [Текст] / Семен Афанасьевич Венгеров. – Пг., 1915. – Т. 1.
2. Вережкина, А. Н. Пути развития библиографической информации [Текст] / А. Н. Вережкина // Библиотековедение и библиография за рубежом. – 1989. – Вып. 121. – С. 39–56.
3. ГОСТ 16448–70. Библиография. Термины и определения [Текст]. – М., 1971.
4. ГОСТ 7.0–77. Библиография. Термины и определения [Текст]. – М., 1978.
5. ГОСТ 7.0–84. Библиографическая деятельность. Основные термины и определения [Текст]. – М., 1985.
6. Добко, Т. В. Біобібліографія [Текст] // Енцикл. сучасної України. – К., 2003. – С. 863–864.
7. Кауфман, И. М. Библиография : [доклад на Всесоюз. конф. по библиогр. в 1959 г.] / И. М. Кауфман. – М., 1959. – 16 с.
8. Кауфман, И. М. О современных и рядовых деятелях [Текст] / Исаак Михайлович Кауфман // Сов. библиогр. – 1949. – № 1. – С. 36–57.

9. Корнейчик, И. И. История украинской библиографии [Текст] : дожовтневий період : нариси / И. И. Корнейчик. – Х., 1971. – 374 с.

10. Кричевский, Г. Г. Биобиблиография [Текст] / Г. Г. Кричевский // Большая сов. энцикл. – 3-е изд. – М., 1970. – Т. 3. – С. 326.

11. Куфаев, М. Н. Иностранная библиография [Текст] : краткий очерк развития и современное состояние / Михаил Николаевич Куфаев. – М., 1934. – 272 с.

12. Мандельштам, Л. С. Вопросы советской биобиблиографии [Текст] / Л. С. Мандельштам // Сов. библиогр. – 1947. – № 3. – С. 41–54.

13. Перцович, Ю. С. Иностранные биографические словари (до начала XIX в.) [Текст] / Ю. С. Перцович // Книга : исследования и материалы. – М., 1981. – Сб. 42. – С. 149–161.

14. Семеновкер, Б. А. «Библиотека» Фотия – византийский библиографический памятник [Текст] / Борис Арьевич Семеновкер // Сов. библиогр. – 1982. – № 4. – С. 52–60.

15. Семеновкер, Б. А. Биобиблиографический словарь Исихия Милетского [Текст] / Борис Арьевич Семеновкер // Сов. библиогр. – 1981. – № 5. – С. 52–57.

16. Семеновкер, Б. А. К истории византийских биобиблиографических словарей [Текст] / Борис Арьевич Семеновкер // Федоровские чтения, 1980. – М., 1984. – С. 36–49.

17. Семеновкер, Б. А. Памятники древнегреческой библиографии [Текст] / Борис Арьевич Семеновкер // Сов. библиогр. – 1983. – № 4. – С. 55–63.

18. Семеновкер, Б. А. Тысячелетие «Фихриста» ан-Надима [Текст] / Борис Арьевич Семеновкер // Сов. библиогр. – 1987. – № 2. – С. 86–96.

19. Симон, К. Р. Библиография : основные понятия и термины [Текст] / К. Р. Симон. – М., 1968. – 159 с.

20. Симон, К. Р. История иностранной библиографии [Текст] / К. Р. Симон. – М., 1963. – 736 с.

21. Словарь русского языка XI–XVII вв. / АН СССР. Ин-т рус. яз. – М., 1975.

22. Словарь русского языка XVIII в. / АН СССР. Ин-т рус. яз. – Л., 1984–1992.

23. Шамурин, Е. И. Словарь книговедческих терминов для библиотекарей, библиографов, работников печати и книжной торговли [Текст] / Евгений Иванович Шамурин. – М., 1958. – 340 с.

24. Яцко, В. А. Понятие «библиография» в англо-американском библиотековедении [Текст] / В. А. Яцко // Теория, история и организация библиогр. за рубежом : межвуз. науч. тр. / Моск. гос. ин-т культуры. – М., 1985. – Вып. 63. – С. 38–46.

25. Kabrt, J. Slovník teorie a metodiky bibliographie [Text]. – Praha, 1982. – 102 s.

26. Malclès, L.-N. Manual de bibliographi [Text]. – Paris, 1962. – 134 p.

27. The Shorter Oxford English dictionary on historical principles [Text]. – 3d ed. – Oxford, 1956. – XXI, 2515 p.

28. Totok, W. Handbuch der bibliographischen Nachschlagewerke [Text] / W. Totok. – Frankfurt am Main : R. Weitzel Auflage, 1984–1985. – 2 Bd.

29. UNIMARC / AUTHORITIES [Текст] : междунар. коммуникативный формат UNIMARC для авторитетных / нормативных записей. – М. : ГПНТБ России, 1994. – 67 с.

30. Webster's third new international dictionary of the English language [Text]. – Springfield : Merriam-Webster inc., 1981. – 2662 p.

УДК 929:[82–94:001.82]:930.2

Надія Любовець,

ст. наук. співробітник НБУВ

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕМУАРІВ У КОНТЕКСТІ БІОГРАФІЧНОГО ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА

Розглянуто питання класифікації мемуарів та запропоновано поділ мемуарів за жанровою ознакою (мемуари-автобіографії, біографічні мемуари (мемуари-персоналії), щоденники, мемуари про історичні події) як основну при біографічних розвідках. Цей підхід до класифікації мемуарних джерел має прикладний характер і підпорядкований завданням біографічних студій.

Ключові слова: джерелознавство, біографічне джерелознавство, мемуари, автобіографії, щоденники, мемуари про історичні події.

Біографічне джерелознавство є однією з основних теоретичних проблем біографістики як окремої історичної галузі і є складовою частиною загального історичного джерелознавства. На сьогодні загальна теорія і методика історичного джерелознавства є достатньо розробленими і мають універсальне значення для економічних, культурологічних, політичних, правничих, філологічних, філософських та інших гуманітарних наук, хоча й застосовуються з урахуванням специфіки їх предмета та об'єкта пізнання¹. З огляду на це постає необхідність у розробці теорії, методології та методики пошуку, виявлення, дослідження і використання біографічних джерел. Слід зазначити, що окремих монографічних праць, присвячених розробці цієї проблеми немає. Більше уваги дослідники приділяють вивченню окремих видів біографічних джерел, серед яких мемуари, епістолярій, слідчі справи тощо. Свого часу проблему джерельної бази біографічного дослідження розглядав в монографії В. С. Чишко. На його думку, джерельна база біографічних досліджень складається із сукупності прямих (що належать безпосередньо об'єктові) та непрямих (суміжних документів) джерел². При цьому зазначено, що

¹ Калакура, Я. Джерелознавство історичне [Текст] / Ярослав Калакура // Спеціальні історичні дисципліни / І. Н. Войцехівська, В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко, Т. А. Балабушевич, В. В. Бездрабко, Л. І. Буряк. – К., 2008. – С. 171.

² Чишко, В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України [Текст] / В. С. Чишко; НАН України, НБУВ. – К., 1996. – С. 178–194.